

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології
Кафедра історії**

КУРСОВА РОБОТА
зі всесвітньої історії
на тему:

«ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ»

Студента III курсу 314/з групи
спеціальності 014 Середня освіта
014.03 Історія

Гончара Олександра Володимировича

Керівник

Буглай Наталя Михайлівна, доктор
історичних наук, доцент

Національна шкала _____

Кількість балів: ___ Оцінка: ECTS ___

Члени комісії

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

_____

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

м. Миколаїв – 2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ.	6
1.1. Причини Великих географічних відкриттів	6
1.2. Передумови великих географічних відкриттів	8
РОЗДІЛ II. ВІДКРИТТЯ МОРСЬКОГО ШЛЯХУ З ЄВРОПИ ДО ІНДІЇ І НА ДАЛЕКИЙ СХІД	11
2.1. Причини активності Португалії та Іспанії у напрямку відкриття нових торгових шляхів	11
2.2. Відкриття португальцями морського шляху з Європи в Індію	13
2.3. Просування португальців на Далекий Схід	16
РОЗДІЛ III. ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ ТА ІСПАНСЬКІ ЗАВОЮВАННЯ	18
3.1. Відкриття Христофором Колумбом Америки	18
3.2. Навколосвітня подорож Фернана Магеллана	21
3.3. Завоювання іспанців в «Новому світі»	24
РОЗДІЛ IV. ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. НАСЛІДКИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ	28
4.1 Пошуки Північно-західного та Північно-східного проходів	28
4.2 Значення великих географічних відкриттів для людства і становлення епохи колоніалізму	30
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	37

ВСТУП

Актуальність теми роботи обумовлена тим, що особливе місце в процесі зародження ринкових відносин займали Великі географічні відкриття (кінець XV-XVII століття), завдяки яким вдалося встановити нові торгові шляхи, залучити до світового господарського обігу величезні ресурси інших країн і континентів. Загибель феодалізму і перехід до капіталізму в Європі прискорили Великі географічні відкриття. До них прийнято відносити найбільші відкриття XV-XVII ст., головними з яких були відкриття Америки і морського шляху до Індії навколо Африки. Іншими словами, це було відкриття європейцями заокеанських земель в певних історичних умовах.

Джерела та історіографія. Джерельною базою дослідження є збірник "Путешествия Христофора Колумба. Дневники, письма, документи" перекладені на російську мову Светом Я.М. у 1956 р., і є цінним, оскільки подано достеменну інформацію про подорож видатного мандрівника, розкрито особисті думки. Особливо цінним у "Путешествиях..." є аналіз процесів, подій, що спричинили відкриття нових земель. Розкривається процес зародження системи експлуатації місцевих жителів на територіях нововідкритих земель.

Щоденник очевидця Антоніо Пігафетти, що повернувся в Іспанію на одному з уцілілих кораблів "Вікторія", - це розповідь про велику й трагічну експедицію Ф. Магеллана. Щоденник розкриває найдрібніші моменти подорожі: контакт з корінним населенням і відношення до нього, цілі членів екіпажу, настрої під час подорожі. Щоденник Антоніо Пігафетти був перекладений Светом Я.М. і виданий у 1950 р. багатьох вчених.

Серед іноземних дослідників Історія Великих географічних відкриттів цікавила Жюля Верна, Дж. Бейкера, Лієлайса А, Ердьоді Я.

Праця знаменитого французького письменника Жюля Верна (1828 - 1905) - "Історія великих подорожей" - присвячена історії географічних відкриттів з найдавніших часів до початку сорокових років XIX століття. Книга перша - "Відкриття Землі" - присвячена великим подорожам і великим мандрівникам

початку XV - першої половини XVI століття, подається детальний опис експедицій таких прославлених мореплавців, як Колумба, Дрейка, Тасман і багато інших.

Не можна не згадати та цілком самостійний твір Я.М. Света "История открытия и исследования Австралии и Океании", в якому особливе місце поділяється плаванням та відкриттям корінних мешканців Океанії.

Також значним є внесок у історіографію Великих географічних відкриттів твір Януша Ердьоді "Борьба за моря. Эпоха Великих географических открытий", виданий у Будапешті у 1979 р., перекладений К. Стебневою на російську мову у 1985р.

Російська школа вивчення географічних відкриттів, їх передумови, причини і наслідки представлена такими дослідниками, як Магидович Й.П., Магидович В.Й., Свет Я.М., Семенов В.Ф., Сказкін С.Д. та українські науковці Крижанівський О.П., Крип'якевич І. П.

Книга українського науковця О.П. Крижанівського "Історія Стародавнього сходу" є першим україномовним підручником з історії цивілізацій Стародавнього Сходу, в якому розкриваються особливості політичного й соціально-економічного розвитку, дається характеристика культури та релігії.

Заслуговує на увагу в даному контексті фундаментальна праця "Очерки по истории географических открытий" в 5-ти томах, написана відомим історикогеографом Магидовичем Й.П., при участі його сина, Магидовича В.Й. У нарисах описані територіальні відкриття, пов'язані зі створенням й уточненням карти Землі в межах письмової історії людства. Матеріал авторами був відібраний таким чином, що дозволив досить повно описати історію цих подорожей і відкриттів. Другий том присвячений Епосі Великих географічних відкриттів (кінець XV - середина XVII в.). Розповідається про плавання Колумба і його суперників, про відкриття морського шляху в Індію й про перше навколосвітнє плавання Магеллана, про завоювання Центральної й

Південної Америки про відкриття й дослідження Океанії, пошуках Невідомої Південної Землі, колонізації Північної Америки й багато іншого. Магидович І.П. та його "История открытия и исследования Северной Америки" в 5-ти т. подає опис відкриттів і досліджень берегової лінії, островів і півостровів, заток і проток, гірських хребтів, плато й низовин, рік й озер, лісів, прерій і пустель Північної Америки.

Мета роботи - охарактеризувати великі географічні відкриття і показати їх вплив на економічний розвиток провідних країн Європи.

Завдання роботи:

1. Дати характеристику основних напрямків великих географічних відкриттів.
2. Оцінити політичні та соціально-економічні наслідки великих географічних відкриттів.

Об'єкт дослідження – Великі географічні відкриття

Предмет дослідження – Етапи та напрямки процесу географічних відкриттів.

Територіальні межі. Епоха Великих географічних відкриттів сприяла поширенню міжнародної торгівлі за межі Європи. А триста років упродовж XV-XVII були відкриті Америка, морський шлях навколо Африки до Індії та Індокитаю, Австралія, Берингова протока, тихоокеанські острови, північне узбережжя Сибіру, морські течії в Тихому та Атлантичному океанах.

Хронологічні межі. Епоха Великих географічних відкриттів охоплює період з 1487 р. (відкриття мису Доброї Надії на півдні Африки) до 40-х рр. XVII ст. (відкриття Австралії та відкриття російських землепрохідців на Далекому Сході).

Структура роботи. Курсова робота складається з чотирьох розділів, десятих підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ І. ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ.

1.1. Причини Великих географічних відкриттів

Одним з найбільш привабливих засобів швидкого збагачення в Європі XV ст. була торгівля з Азією, значення якої після хрестових походів все більше зростало. На посередницькій торгівлі зі Сходом піднеслися найбільші міста Італії, в першу чергу Венеція і Генуя. Схід був джерелом постачання європейців предметами розкоші. Привозили з Індії та з Молуккських островів прянощі - перець, гвоздика, кориця, імбир, мускатний горіх стали улюбленою приправою до їжі в багатьох будинках, і за крихту прянощів платили великі гроші. Парфумерні вироби з Аравії і Індії, золоті вироби східних ювелірів, індійські та китайські шовкові, бавовняні і вовняні тканини, аравійський ладан і т. д. користувалися великим попитом у Європі. Індія, Китай, Японія вважалися країнами, багатими золотом і дорогоцінним камінням. Уяву європейських шукачів наживи вражали розповіді мандрівників про казкові багатства цих далеких країн; особливо популярними були записки венеціанського купця Марко Поло, який побував в XIII ст. в Китаї і в багатьох інших країнах Сходу. У своїх записках Марко Поло повідомив такі фантастичні відомості про невідому європейцям Японію: «Золота, скажу вам, у них велике різноманіття; надзвичайно багато його тут, і не вивозять його звідси ... Опишу вам тепер дивовижний палац государя тутешнього народу. Сказати по правді, палац тут великий і критий чистим золотом, так само точно, як і у нас свинцем криті будинки і церкви ... Ще скажу вам, що підлоги в покоях, - а їх тут багато, - покриті також чистим золотом пальця в два в товщину; і все в палаці - і зали та вікна - покрито золотими прикрасами ... Перлин тут велика кількість, вони рожеві і дуже красиві, круглі, великі ... »Європейцям обіцяло великі багатства і захоплення торгових шляхів в морях Південної Азії, за якими між країнами Сходу велася жвава торгівля, яка перебувала в руках арабських, індійських, малайських і китайських купців [5, с.121].

Однак країни Західної Європи (за винятком Італії) не мали безпосередніх торгових зносин зі східними країнами і не отримували вигод від східної торгівлі. Торговий баланс Європи у її торгівлі з Сходом був пасивним. Тому в XV ст. відбувався вплив металевих грошей з європейських країн на Схід, що ще більш збільшувало недолік в Європі благородних металів [6, с.65]. Крім того, в XV ст. в торгівлі Європи з азійськими країнами з'явилися нові обставини, що сприяли нечуваному підвищенню цін на східні товари. Розпад монгольської держави мав своїм результатом припинення караванної торгівлі Європи з Китаєм і Індією через Середню Азію і Монголію, а падіння Константинополя і турецькі завоювання в Передній Азії і на Балканському півострові в XV ст. майже повністю закрили торговий шлях на Схід через Малу Азію і Сирію. Третій торговий шлях на Схід - через Червоне море - був монополією єгипетських султанів, які в XV ст. стали стягувати з усіх хто провозить цим шляхом товари надзвичайно високі мита. У зв'язку з цим почався занепад середземноморської торгівлі, центрами якої були італійські міста.

Європейців в XV ст. приваблювали багатства не тільки Азії, але і Африки. В цей час країни Південної Європи через Середземне море вели торгівлю з країнами Північної Африки, головним чином з Єгиптом і з багатими і культурними державами Магрибу - Марокко, Алжиром і Тунісом. Однак до кінця XV ст. велика частина африканського континенту була невідома європейцям; не було прямих зв'язків Європи зі Західним Суданом, ізольованим від країн Середземномор'я пустелею Сахарою і невідомою європейцям частиною Атлантичного океану [7, с.].

У той же час міста узбережжя Північної Африки торгували з племенами внутрішніх областей Судану і Тропічної Африки, у яких вимінювали слонову кістку і рабів. По караванних шляхах через Сахару золото, раби і інші товари з Західного Судану і з гвінейського узбережжя доставлялися в міста Магриба і

потрапляли в руки європейців, збуджуючи у них прагнення дістатися морем до цих невідомих багатих областей Африки.

Таким чином, в Західній Європі в XV ст. виникла необхідність пошуків нових морських шляхів з Європи в Африку, Індію та Східну Азію.

1.2. Передумови великих географічних відкриттів

Але далекі і небезпечні морські подорожі, вжиті з кінця XV ст. з метою відкриття нових шляхів до Африки і на Схід для завоювання нових країн, стали можливі тому, що до цього часу внаслідок розвитку продуктивних сил були введені важливі удосконалення в області мореплавання і військової справи.

Вітрильні судна з кілем, введені норманами ще в X ст., поступово набули поширення у всіх країнах і витіснили багатоярусні гребні грецькі і римські судна.

Протягом XV вст. португальці під час своїх плавань уздовж західного берега Африки, використавши генуезький тип Трищогловий морського судна, створили новий швидкохідний і легкий вітрильник, придатний для далеких плавань, - каравелу. На відміну від суден каботажного (прибережного) плавання каравела мала три щогли і була оснащена великою кількістю прямих і косих вітрил, завдяки чому вона могла рухатися і при несприятливому напрямі вітру. Вона мала дуже місткий трюм, що дозволяло здійснювати великі морські переходи; екіпаж каравели був невеликий [3,с.164]. Значно зросла безпека плавання завдяки тому, що були покращені компаси і морські карти - портулани; в Португалії була вдосконалена запозичена у арабів астролябія - кутомірний інструмент, за допомогою якого обчислювалися положення світил і широта; в кінці XV ст. були видані таблиці руху планет, що полегшували обчислення широти в морі [14, с.164].

Важливе значення мало вдосконалення вогнепальної зброї.

Серйозною перешкодою для організації морських подорожей були засновані на вченні грецького географа Птолемея географічні уявлення, які

панували в середньовічній Європі. Птолемей відкидав вчення про рух Землі і вважав, що Земля стоїть нерухомо в центрі всесвіту; він допускав думку про кулясту форму Землі, але стверджував, що десь на півдні Південно-Східна Азія з'єднується зі Східною Африкою, Індійський океан замкнутий з усіх боків сушею; таким чином, потрапити з Атлантичного океану в Індійський і морським шляхом досягти берегів Східної Азії нібито неможливо. За цими поглядами, запозиченими у античних авторів, Земля ділилася на п'ять кліматичних поясів, причому вважалося, що життя можливе тільки в двох помірних поясах, у обох полюсів знаходяться зовсім мляві області вічного холоду, а біля екватора - пояс страшної спеки, де кипить море і згорають кораблі і люди на них.

У XV ст. з успіхами культури Відродження в Європі ці уявлення стали все більше піддаватися сумнівам. Ще в XIII ст. Марко Поло та інші мандрівники довели, що в дійсності східний берег Азії не простягується нескінченно на схід, як думав Птолемей, а омивається морем. На деяких картах XV ст. Африка була зображена у вигляді окремого, що звужується на південь материка. Гіпотеза про кулясту форму Землі і єдиний океан, що омиває сушу, висловлена ще античними вченими, знаходила в XV ст. все більше число прихильників. На підставі цієї гіпотези в Європі стали висловлювати думку про можливість досягнення морським шляхом східного узбережжя Азії, плывучи з Європи на захід, через Атлантичний океан. У 1410 р. французький єпископ П'єр д'Альї написав книгу «Картина світу», в якій він наводив висловлювання античних і середньовічних вчених щодо кулястості землі і стверджував, що відстань від берегів Іспанії до Індії через океан невелика і може бути пройдена при попутному вітрі в кілька днів.

В кінці XV ст. думку про можливість західного шляху до Індії особливо гаряче пропагував флорентійський лікар і космограф Паоло Тосканеллі. Він зобразив на карті Атлантичний океан, що омиває на сході Європу, а на заході - Японію, Китай та Індію, і таким чином намагався показати, що західний шлях з

Європи на Схід - найкоротший. «Я знаю, - писав він, - що існування такого шляху може бути доведено на тій підставі, що Земля - куля ...»

Нюрнберзький купець і астроном Мартін Бегайм підніс в дар своєму рідному місту зроблений ним перший глобус з характерним написом: «Хай буде відомо, що на даній фігурі виміряний весь світ, щоб ніхто не сумнівався, наскільки світ простий, і що всюди можна проїхати на кораблях або пройти, як тут зображено ... ».

ЗРАЗОК

РОЗДІЛ II. ВІДКРИТТЯ МОРСЬКОГО ШЛЯХУ З ЄВРОПИ ДО ІНДІЇ І НА ДАЛЕКИЙ СХІД

2.1. Причини активності Португалії та Іспанії у напрямку відкриття нових торгових шляхів

Португалія і Іспанія першими серед європейських країн зробили пошуки морських шляхів до Африки і в Індії. У пошуках були зацікавлені дворяни, купці, духовенство і королівська влада цих країн. Із закінченням Реконквісти (в Португалії вона закінчилася в середині XIII ст., а в Іспанії - в кінці XV ст.) Маса дрібнопомісних дворян - ідальго, для яких війна з маврами була єдиним заняттям, - залишилася без діла. Ці дворяни зневажали всі види діяльності, крім війни, і, коли внаслідок розвитку товарно-грошового господарства збільшилася їх потреба в грошах, багато хто з них дуже скоро виявився в боргу у міських лихварів. Тому ідея розбагатіти в Африці або і східних країнах являлася цим лицарям Реконквісти, які залишилися без діла і без грошей, особливо захоплюючою. Уміння воювати, придбане ними у війнах з маврами, любов до пригод, спрага військової здобичі і слави цілком годилися для нової важкої і небезпечної справи - відкриття і завоювання невідомих торгових шляхів, країн і земель. Саме з середовища небагатих португальських та іспанських дворян вийшли в XV-XVI ст. сміливі мореплавці, жорстокі завойовники-конкістадори, які знищили держави ацтеків та інків, жадібні колоніальні чиновники. «Вони йшли з хрестом в руках і з ненаситним жаданням золота в серці», - пише про іспанських конкістадорів один сучасник. Багаті городяни Португалії та Іспанії охоче давали гроші на морські експедиції, які обіцяли їм володіння найважливішими торговими шляхами, швидке збагачення і чільне місце в європейській торгівлі. Католицьке духовенство освячувало релігійним прапором криваві справи конкістадорів, так як завдяки останнім воно набувало нову паству за рахунок новонавернених в католицизм племен і народів і збільшувало свої земельні володіння і доходи. У відкритті нових країн і

торгових шляхів була не менше зацікавлена і королівська влада Португалії та Іспанії. Злиденне, яке мало важкий феодальний гніт селянство і відсталі міста не могли дати королям достатньо грошей, щоб покрити ті видатки, яких вимагав абсолютистський режим; у володінні найважливішими торговельними шляхами і колоніями королі бачили вихід з фінансових труднощів. Крім того, численні войовничі дворяни, що залишилися без діла після реконквісти, являли серйозну небезпеку для короля і міст, так як їх могли легко використовувати великі феодалі в боротьбі проти об'єднання країни і посилення королівської влади. Королі Португалії та Іспанії прагнули захопити дворян ідеєю відкриття і завоювання нових країн і торгових шляхів.

Морський шлях, що зв'язував італійські торгові міста з країнами Північно-Західної Європи, проходив через Гібралтарську протоку і огинав Піренейський півострів. З розвитком морської торгівлі в XIV-XV ст. підвищилося значення прибережних португальських та іспанських міст. Однак експансія Португалії та Іспанії була можлива тільки в бік невідомого Атлантичного океану, тому що торгівля по Середземному морю вже раніше була захоплена могутніми морськими містами-республіками Італії, а торгівля по Північному та Балтійському морях - союзом німецьких міст - Ганза. Географічне положення Піренейського півострова, висунутого далеко на захід в Атлантичний океан, сприяло такому напрямку експансії Португалії та Іспанії. Коли ж в XV ст. в Європі посилилася необхідність шукати нові морські шляхи на Схід, найменше в цих пошуках була зацікавлена Ганза, що монополізувала в своїх руках всю торгівлю між країнами Північно-Західної Європи, а так само Венеція, що продовжувала мати зиск з середземноморської торгівлі [7, с.102].

Внаслідок цих причин внутрішнього і зовнішнього характеру Португалія та Іспанія опинилися піонерами в пошуках нових морських шляхів через Атлантичний океан.

2.2. Відкриття португальцями морського шляху з Європи в Індію

Першими на океанічні шляхи вийшли португальці. Після завоювання португальськими військами в 1415 р. марокканського порту Сеути - фортеці мавританських піратів, розташованої на південному березі Гібралтарської протоки, почалося просування португальців на південь, вздовж західного узбережжя Африки до Західного Судану, звідки по суші на північ привозилися золотий пісок, раби і слонова кістка. Португальці прагнули проникнути далі на південь від Сеути, в «море мороку», як тоді називали невідому європейцям південну частину Атлантичного океану. Сильні арабські держави в Північно-Західній Африці не дозволяли португальцям здійснити експансію на схід, уздовж середземноморського узбережжя Африки. Західна частина Середземного моря фактично була в руках арабських піратів.

В організації експедицій португальців в першій половині XV ст. уздовж західного африканського узбережжя взяв участь португальський принц Енріке, більш відомий в історії під ім'ям Генріха Мореплавця. На південно-західному березі Португалії, в Сагріші, на кам'янистому мисі, далеко виступаючому в океан, були побудовані обсерваторія і верфі для будівництва кораблів, а також заснована морехідна школа. Сагріш став для Португалії морською академією. У ньому португальські рибалки і матроси під керівництвом італійських і каталонських моряків проходили навчання морської справи, там займалися удосконаленням кораблів і навігаційних приладів, викреслювати за відомостями, які привозили португальськими мореплавцями, морські карти і розроблялися плани нових експедицій на південь. З часів реконквісти португальці були знайомі з арабської математикою, географією, навігацією, картографією та астрономією. Кошти на підготовку подорожей Генріх черпав з доходів очолюваного ним духовно-лицарського ордену Ісуса, а також отримував шляхом організації ряду торгових компаній на паях у багатих дворян і купців, які розраховували збільшити свої доходи за допомогою заморської торгівлі.

Спочатку мореплавання розвивалося в Португалії повільно; важко було знайти сміливців, які ризикнули б відправитися в «море мороку». Але становище значно покращився після того, як на заході португальці оволоділи в 1432 р. Азорськими островами, а в 1434 р. Жил Еанеш обігнув мис Бохадор, на південь від якого життя вважалася в середні віки неможливим; через 10 років після цього інший португальський моряк пройшов на 400 миль на південь від цього мису і привіз до Португалії золото і рабів-негрів, поклавши початок португальській работоргівлі. В середині 40-х років португальці вже обігнули Зелений Мис і досягли узбережжя між річками Сенегал і Гамбія, густозаселеного і багатого золотим піском, слоновою кісткою і прянощами. Слідом за цим вони проникли в глиб материка. Принц Генріх Мореплавець, заперечуючи на словах проти работоргівлі, на ділі всіляко заохочував її; в Західну Африку стали регулярно відправлятися його кораблі для лову невольників і придбання золотого піску, слонової кістки і прянощів, вимінювали у негрів на дрібнички; зазвичай принц отримував значну частку привезеної видобутку.

Надія на пограбування всього африканського узбережжя прискорила португальської просування на південь. У 60-70-х роках португальські моряки досягли узбережжя Гвінейської затоки і перетнули екватор; на португальських картах Африки з'явилися нові характерні назви: «Перцевий берег», «Берег слонової кістки», «Невольничий берег», «Золотий берег». На початку 80-х років моряк Дієго Као зробив три подорожі на південь до Золотого берега, пройшов гирло річки Конго і біля південного тропіка поставив свій «падран» - кам'яний стовп, що споруджується на відкритій території в знак її приєднання до володінь короля Португалії. Нарешті, Бартоломеу Діас в 1487 р. досяг мису Доброї Надії, обігнув його і вийшов в Індійський океан. Однак екіпаж його кораблів, стомлений труднощами шляху, відмовився продовжувати плавання, і Діас був змушений повернутися в Лісабон, не досягнувши берегів Індії. Але він стверджував, що від Південної Африки можна пройти морем до берегів Індії.

Це ж підтвердив і Педро Ковельяно, посланий в 1487 р. португальським королем на пошуки найкоротшого шляху до Індії через країни Північної Африки і Червоне море і побував на Малабарському узбережжі Індії, в містах Східної Африки і на Мадагаскарі; в своєму донесенні королю, надісланому з Каїра, він, за словами сучасника, повідомляв, що португальські каравели, «які торгують в Гвінеї, плаваючи від однієї країни до іншої курсом на цей острів (Мадагаскар) і Софалу, легко зможуть пройти в ці східні моря і підійти до Калікути, бо, як він дізнався, тут усюди знаходиться море» торгівлі [7, с.104].

Для завершення пошуків морського шляху до Індії португальський король Мануель відправив експедицію на чолі з одним зі своїх придворних, Васко да Гамою, що походив з небагатих дворян. Влітку 1497 р. чотири кораблі під його командуванням вийшли з Лісабона і, обігнувши Африку, пройшли уздовж її східного узбережжя до Малінді, багатого арабського міста, безпосередньо яке торгувало з Індією. Португальці уклали «союз» з султаном цього міста, що дозволило їм взяти з собою в якості лоцмана знаменитого Ахмеда ібн Маджида, під керівництвом якого вони і завершили своє плавання. 20 травня 1498 р. кораблі Васко да Гама кинули якор у індійському місті Калікут, одного з найбільших торгових центрів Азії, «пристані всього Індійського моря», як назвав це місто російський купець Афанасій Нікітін, який побував в Індії в другій половині XV ст. За дозволом місцевого раджі вони почали скуповувати в місті прянощі. Арабські купці, що тримали в своїх руках всю заморську торгівлю міста, побачили в цьому загрозу своїй монополії і стали підбурювати раджу і населення міста проти португальців. Португальцям довелося спішно покинути Калікут і відправитися в зворотний шлях. У вересні 1499 р. Васко да Гама повернувся в Лісабон. До кінця дворічного важкого плавання вціліло менше половини команди.

Повернення в Лісабон португальських кораблів з вантажем прянощів з Індії було урочисто відсвятковане. За два роки важкого плавання з 168 чоловік команди живими залишилось лише 55 чоловік [28, с.203].

2.3. Просування португальців на Далекий Схід

З відкриттям морського шляху до Індії Португалія почала опановувати всієї морської торгівлею Південної та Східної Азії. Португальці повели жорстоку боротьбу з арабської торгівлею і судноплавством в Індійському океані і стали захоплювати найважливіші торгові і стратегічні пункти Південної Азії. У 1501 р. мореплавець Кабрал з військовою флотилією прибув в індійські води, бомбардував Калікут і закупив вантаж прянощів в Кочіні. Через два роки в Індійський океан знову відправився Васко да Гама; в якості «адмірала Індії» він грабував і палив судна арабських купців і, повертаючись до Лісабона з величезною здобиччю, залишив в індійських водах постійну військову ескадру для піратського грабежу судів, що курсували між Єгиптом і Індією. Незабаром португальці захопили острів Сокотра, біля входу в Аденську затоку, і фортецю Діу на північно-західному узбережжі Індії та встановили, таким чином, свій контроль над морськими шляхами, що з'єднують Червоне море і Південну Азію. «Поповнення стали приходити до них з Португалії, і вони почали перетинати дорогу мусульманам, забираючи в полон, грабуючи і захоплюючи насильно всякі судна», - повідомляє один арабський історик XVI ст. Захоплені ними в Індії землі і міста стали оплотом подальшої експансії Португалії в Азію. Віце-король Португальської Індії д'Альбукерке опанував фортецею Гоа на західному узбережжі Індії і іранським портом Ормуз, а в 1511 р. взяв Малакку, багате торгове місто в Малаккській протоці, що замикає вхід в Індійський океан зі сходу. «Найкраще з усього, що є на світі», - так оцінював Малакку Альбукерке. З взяттям Малакки португальці перерізали головний шлях, що зв'язує країни Передньої Азії з основним постачальником прянощів - Молуккськими островами, і вийшли в Тихий океан. Ще через кілька років вони захоплюють ці острови і зав'язують морську торгівлю з Південним Китаєм. Нарешті, в 1542 р. вони досягають берегів далекої Японії та засновують там першу європейську факторію [12, с.327].

Здійснюючи цю експансію на Схід, португальські завойовники користувалися прийомами судноводіння мореплавців Сходу, арабськими і яванськими картами країн і морів Південної Азії. На одній карті яванського керманіча, що потрапила в руки португальців в 1512 р., були зображені мис Доброї Надії, португальські володіння, Червоне море, Молуккські острови, морські шляхи китайців з прямими дорогами, де проходять кораблі, і з внутрішніми частинами країни. За цією карткою і рухалися португальські кораблі через моря Малайського архіпелагу до Молуккських островів, Капітанам португальських суден за інструкціями пропонувалося залучати в якості лоцманів цейлонських і яванських керманічів.

Таким чином був відкритий морський шлях із Західної Європи до Індії і в Східну Азію. Разом з цим відкриттям за допомогою захоплень була створена величезна колоніальна імперія Португалії, що тягнеться від Гібралтару до Малаккської протоки. Португальському віце-королю Індії, який перебував в Гоа, підпорядковувалися п'ять губернаторів, керівників Мозамбіку, Ормуза, Маскату, Цейлону і Малакки. Португальці підпорядкували своєму впливу також найбільші міста Східної Африки. Найважливіше в історії людства відкриття морського шляху, який зв'язав Європу з Азією, було використано феодалною Португалією для власного збагачення, для грабежу народів Африки і Азії.

З цього часу аж до прокладення Суецького каналу в 60-х роках ХІХ ст. морський шлях навколо Південної Африки був головною дорогою, по якій велася торгівля між країнами Європи та Азії і відбувалося проникнення європейців в басейни Індійського і Тихого океанів.

РОЗДІЛ III. ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ ТА ІСПАНСЬКІ ЗАВОЮВАННЯ

3.1. Відкриття Христофором Колумбом Америки

Навесні 1492 р. іспанці взяли Гранаді - останній оплот маврів на Піренейському півострові, а 3 серпня того ж року з іспанського порту Палос в далеке плавання через Атлантичний океан вирушили три каравели ("Санта-Марія", "Пінта" і "Нінья") Христофора Колумба з метою відкрити західний шлях до Індії і в Східну Азію. Не бажаючи загострювати відносини з Португалією, іспанські королі Фердинанд і Ізабелла спочатку вважали за краще приховувати справжню мету цієї подорожі. Колумб призначався «адміралом і віце-королем всіх земель, які він відкриє в цих морях-океанах», з правом утримувати в свою користь одну десяту частину всіх доходів від них, «будь то перли і дорогоцінне каміння, золото або срібло, прянощі та інші речі і товари» [24, с.223].

Біографічні відомості про Колумба дуже мізерні. Він народився в 1451 р. в Італії, недалеко від Генуї, в родині ткача, але немає точних відомостей про те, де він навчався і коли став мореплавцем. Відомо, що в 80-х роках він жив в Лісабоні і, очевидно, брав участь в декількох плаваннях до берегів Гвінеї, але не ці плавання захоплювали його. Він виношував проект відкриття найкоротшого шляху з Європи в Азію через Атлантичний океан; він вивчав твір П'єра д'Альї (про який було сказано вище), а також твори Госканелли і інших космографів XIV-XV ст., що виходили з учення про кулястість Землі, але значно применшують протяжність західного шляху до Азії. Однак зацікавити португальського короля в своєму проекті Колумбу не вдалося «Рада математиків» в Лісабоні, попередньо обговорювала плани всіх експедицій, відкинувши його пропозиції як фантастичні, і Колумбу довелося виїхати в Іспанію, де проект відкриття нового, невідомого португальцям шляху в Азію зустрів підтримку у Фердинанда і Ізабелли.

12 жовтня 1492 р., через 69 днів після відправлення з іспанського порту Палос, каравели Колумба, подолавши всі труднощі шляху, досягли Сан-Сальвадора (мабуть, сучасний Уотлінг), одного з островів Багамської групи, що розташований біля узбережжя нового, невідомого європейцям материка: цей день вважається датою відкриття Америки. Успіх експедиції був досягнутий не тільки завдяки керівництву Колумба, але і стійкості всього екіпажу, набраного з добре знаючих море жителів Палоса і інших приморських міст Іспанії. Всього Колумб зробив чотири експедиції до Америки, під час яких він відкрив і дослідив Кубу, Еспаньйола (Гаїті), Ямаїку і інші острови Карибського моря, східне узбережжя Центральної Америки і берег Венесуели в північній частині Південної Америки. На острові Еспаньйола він заснував постійну колонію, яка стала в подальшому опорним пунктом іспанських завоювань в Америці. Повернувшись в Європу, Колумб привіз з відкритих ним земель багато культурних рослин: картоплю, тютюн, помідори, перець, соняшник, кукурудзу.

Під час своїх експедицій Колумб виявив себе не тільки пристрасним шукачем нових земель, а й людиною, яка прагнула до збагачення. У щоденнику першої подорожі він писав: «Я роблю все можливе, щоб потрапити туди, де мені вдасться знайти золото і прянощі ...» «Золото, - пише він з Ямайки, - це досконалість, Золото створює скарби, і той, хто володіє ним, може здійснювати все, що забажає, і здатний навіть вводити людські душі в рай». Щоб підвищити прибутковість відкритих ним островів, на яких, як згодом виявилось, золота і прянощів було не так вже й багато, він пропонував вивозити звідти до Іспанії рабів: «і нехай, - пише він іспанським королям, - навіть помирають раби в дорозі, все ж не всім їм загрожує така доля».

Колонізація Америки розпочалася відразу ж внаслідок її відкриття. Після відплиття Колумб залишив частину екіпажу затонувшої "Санта-Марії" на острові Еспаньйола (Гаїті) побудувавши там форт Навідад (Різдво). Колумб думав, що це Японія і дав колоністам завдання вимінювати золото. Після прибуття в Іспанію він написав королям листа в якому говорив таке: "Їх

високості можуть бути певні, що я надам їм стільки золота, скільки потрібно, якщо їх високості сприятимуть мені своєю милістю, допомогою. Крім золота вони матимуть прянощі, бавовну - і стільки скільки забажають." [26, с. 45]. У цьому листі вказані всі плани іспанців щодо нових земель. Коли до Навідаду приплила друга експедиція Колумба, то знайшла спалений форт і трупи колоністів. Колоністи вели себе за відсутності Колумба як згряя злочинців, поки не натрапили на войовничого касіка Каонабо. Його воїни напали на Навідад, легко взяли форт. Відразу ж Колумб організував криваву каральну експедицію. Почалася колонізація островів Карибського моря.

Колумб не зміг географічно правильно оцінити свої відкриття і зробити висновок, що він відкрив новий, невідомий для нього материк. До кінця свого життя він запевняв усіх, що досяг берегів Південно-Східної Азії, про казкові багатства які писав Марко Поло і мріяли іспанські дворяни, купці, королі. Він назвав відкриті ним землі «Індіями» а їх жителів - «індіанцями». Навіть під час своєї останньої подорожі він повідомив в Іспанію, що Куба - це Південний Китай, а узбережжя Центральної Америки - частина Малайського півострова і що на південь від нього повинна знаходитися протока, через яку можна потрапити в багату Індію.

Звістка про відкриття Колумба викликала в Португалії велику тривогу. Португальці вважали, що іспанці порушили їх право володіти всіма землями на південь і схід від мису Бохадор, підтверджене раніше Папою Римським, і випередили їх у досягненні берегів Індії; вони навіть готували військову експедицію для захоплення відкритих Колумбом земель. Зрештою за вирішенням цієї суперечки Іспанія звернулася до папи римського. Спеціальною буллою папа благословив захоплення Іспанією всіх відкритих Колумбом земель. У Римі ці відкриття оцінили з точки зору поширення католицької віри і збільшення впливу церкви. Суперечка між Іспанією і Португалією папа вирішив наступним чином: Іспанії надавалося право володіти всіма землями, розташованими на захід від лінії, що проходить по Атлантичному океану в ста

лігах (приблизно 600 км) на захід від островів Зеленого Мису. У 1494 р., на підставі цієї булли, Іспанія і Португалія розділили між собою сфери завоювань за договором, укладеним в іспанському місті Тордесильясі; розмежувальна лінія між колоніальними володіннями обох держав була встановлена в 370 лігах (понад 2 тис. км) на захід від вищевказаних островів Обидві держави привласнили собі право переслідувати і захоплювати всі іноземні кораблі, що з'явилися в їх водах, обкладати їх митами, судити за своїми законами їх екіпажі і т. д.

Але відкриття Колумба дали Іспанії занадто мало золота, і незабаром після успіху Васко да Гама в країні настало розчарування в іспанських «Індіях» Колумба стали називати брехуном, який відкрив замість казково багаті Індії країну горя і нещастя, що стала місцем загибелі багатьох кастильських дворян. Іспанські королі позбавили його монопольного права здійснювати відкриття в західному напрямку і тієї частки доходів, що він одержував з відкритих земель, яка йому була спочатку визначена. Він позбувся всього свого майна, яке пішло на покриття боргів його кредиторам. Всіма покинутий Колумб помер в 1506 р. Сучасники забули великого мореплавця, навіть назву відкритому ним материку вони дали по імені італійського вченого Америго Веспуччі, який в 1499-1504 рр. брав участь в дослідженні берегів Південної Америки і листи якого викликали великий інтерес в Європі. «Країни ці слід назвати Новим Світом ..» - писав він [9, с.135].

3.2. Навколосвітня подорож Фернана Магеллана

Після Колумба інші конкістадори в пошуках золота і рабів продовжували розширювати колоніальні володіння Іспанії в Америці. У 1508 р. два іспанських дворянина отримали королівські патенти на створення колоній на американському материку. В наступному році почалася іспанська колонізація Панамського перешийка, в 1513 р. конкістадор Васко Нуньєс Бальбоа з невеликим загоном першим з європейців перетнув Панамський перешийок і

вийшов до берегів Тихого океану, який він названий «Південним морем». Через кілька років іспанці відкрили Юкатан і Мексику, а також досягли гирла річки Міссісіпі. Були зроблені спроби знайти протоку, що з'єднає Атлантичний океан з Тихим, і, таким чином, завершити справу, розпочату Колумбом, - досягти західним шляхом берегів Східної Азії. Цю протоку шукав в 1515-1516 рр. іспанський моряк де Соліс, який, рухаючись вздовж бразильського берета, дійшов до річки Ла-Плати; шукали його і португальські мореплавці, які здійснювали свої експедиції у великій таємниці. У Європі деякі географи були настільки впевнені в існуванні цієї ще не відкритої протоки, що заздалегідь наносили її на карти.

Новий план великої експедиції з метою пошуків південно-західного проходу в Тихий океан і досягнення Азії західним шляхом запропонував іспанському королю Фернандо Магеллан, португальський моряк з небагатих дворян, який проживав в Іспанії. Магеллан бився під прапором португальського короля в Південно-Західній Азії на суші і на морі, брав участь у взятті Малакки, в походах до Північної Африки, але повернувся на батьківщину без великих чинів і багатств; після того, як король відмовив йому навіть в незначному підвищенні по службі, він залишив Португалію. Магеллан ще в Португалії почав розробляти проект експедиції для пошуків південно-західної протоки з Атлантичного океану у відкрите Бальбоа «Південне море», через яке, як він припускав, можна було досягти Молуккських островів [12, с.57]. У Мадриді, в «Раді у справах Індії», що відала усіма справами, що стосуються іспанських колоній, дуже зацікавилися проектами Магеллана; членам ради сподобалося його твердження, що Молуккські острови, згідно з умовами Тордесільяського договору, повинні належати Іспанії і що найкоротший шлях до них проходить через південно-західний протоку в «Південне море», яким володіла Іспанія. В існуванні цієї протоки Магеллан був абсолютно впевнений, хоча, як показали наступні факти, єдиним джерелом його впевненості були карти, на які цю протоку було нанесено без будь-яких підстав. За договором, укладеним

Магелланом з іспанським королем Карлом I, він отримав п'ять кораблів і засоби, необхідні на експедицію; він призначався адміралом з правом утримувати в свою користь двадцять частину доходів, які принесуть експедиція і нові володіння, приєднані ним до іспанської корони. «Оскільки мені, - писав король Магеллану, - достеменно відомо, що на островах Молукки є прянощі, я посилаю вас головним чином на їх пошуки, і моя воля така, щоб ви пішли прямо на ці острови».

20 вересня 1519 р. п'ять суден Магеллана вийшли з Сан-Лукара в цю подорож. Воно тривало три роки. Подолавши великі труднощі плавання в недосліджену південну частину Атлантичного океану, він знайшов південно-західну протоку, названу пізніше його ім'ям. Протока знаходилася набагато південніше, ніж вказувалося на картах, яким вірив Магеллан. Вийшовши в «Південне море», експедиція попрямувала до берегів Азії. «Південне море» Магеллан назвав Тихим океаном, «тому що, - як повідомляє один з учасників експедиції, - ми жодного разу не зазнали жодної бурі». Більше трьох місяців плівла флотилія відкритим океаном; частина екіпажу, сильно страждала від голоду і спраги, загинула від цинги. Навесні 1521 р. Магеллан досяг островів біля східного узбережжя Азії, пізніше названих Філіппінськими.

Переслідуючи мету підкорення відкритих їм земель, Магеллан втрутився в суперечку двох місцевих правителів і був убитий 27 квітня в сутичці з жителями одного з цих островів. Екіпаж експедиції після загибелі свого адмірала завершив це надзвичайне плавання; до Молуккських островів дійшло тільки два корабля, а продовжувати шлях до Іспанії з вантажем прянощів виявився в стані тільки один корабель «Вікторія». Екіпаж цього судна під начальством д'Елькано зробив тривале плавання в Іспанію навколо Африки, зумівши уникнути зустрічі з португальцями, яким з Лісабона було наказано затримати всіх учасників експедиції Магеллана. З усього екіпажу нечуваною за мужністю експедиції Магеллана (265 осіб) на батьківщину повернулося лише

18 осіб; але «Вікторія» привезла великий вантаж прянощів, продаж яких покрив всі витрати на експедицію і дала ще значний прибуток.

Великий мореплавець Магеллан завершив справу, розпочату Колумбом, - він досяг західним шляхом азіатського материка і Молуккських островів, відкривши новий морський шлях з Європи в Азію, хоча і не отримав практичного значення з огляду на дальність відстані і труднощі плавання це було перше в історії людства кругосвітнє плавання; воно незаперечно довело кулясту форму землі і нероздільність океанів, що омивають сушу [29, с.85].

3.3. Завоювання іспанців в «Новому світі»

У тому ж році, коли Магеллан відправився на пошуки нового морського шляху до Молуккських островів, невеликий загін іспанських конкістадорів, що мав коней і озброєний 13 гарматами, відправився з Куби у внутрішні області Мексики на завоювання держави ацтеків, багатства якого не поступалися багатствам Індії. Загін очолював іспанський ідальго Ернандо Кортес. У Кортеса, що походив із родини збіднілих ідальго, за словами одного з учасників цього походу, «грошей було мало, зате багато боргів». Але, придбавши плантації на Кубі, він зміг організувати експедицію в Мексику частково на свої власні кошти. Експедиція Кортеса нараховувала 518 піхотинців, 110 матросів, 14 артилеристів та 200 індіанців для допоміжних робіт.

У своїх зіткненнях з ацтеками іспанці, котрі володіли вогнепальною зброєю, сталевими латами і кінями, які раніше були не баченими в Америці і вселяючими панічний жах індіанцям, а також застосовували вдосконалену тактику ведення бою, отримували величезну перевагу сил. Крім того, опір індіанських племен чужоземним завойовникам послаблювалося ворожнечею між ацтеками і підкореним ними племенами. Цим пояснюються досить легкі перемоги іспанських загонів.

Висадившись на мексиканському узбережжі, Кортес повів свій загін на столицю держави ацтеків місто Теночтитлан (сучасне Мехіко) населення якого

нараховувало близько 120 000 чоловік (на той час Лондон - 40 000, Париж - 65 000). Шлях до столиці проходив через область індіанських племен, які вели війну з ацтеками, і це полегшило похід. Увійшовши в Теночтитлан, іспанці були вражені величиною і багатством столиці ацтеків. Скоро їм вдалося віроломно захопити в полон верховного правителя ацтеків Монтесуму і від його імені почати управляти країною. Вони зажадали від підвладних Монтесумі індіанських вождів присяги вірності іспанському королю і сплати данини золотом. У будівлі, де розмістився іспанський загін, було виявлено потаємне приміщення, в якому знаходився багатющий скарб із золотих речей і дорогоцінних каменів. Всі золоті речі були перелито в квадратні злитки і розділені, між учасниками походу, причому велика частина дісталася Кортесу, королю і наміснику Куби [7, с.].

Незабаром в країні спалахнуло велике повстання проти влади жадібних і жорстоких чужинців; повсталі взяли в облогу іспанський загін, що засів разом з полоненим верховним правителем в його палаці. З великими втратами Кортесу вдалося вирватися з облоги і піти з Теночтитлана; багато іспанців загинули, тому що кинулися на багатства і набрали стільки, що ледве могли йти.

І на цей раз іспанцям допомогли ті індіанські племена, які прийняли їх сторону і тепер боялися помсти ацтеків. Крім того, Кортес поповнив свій загін іспанцями, які прибули з Куби. Зібравши 10-тисячну армію, Кортес знову підійшов до столиці Мексики і обложив місто. Облога була тривалою; під час неї від голоду, спраги і хвороб загинуло більшість населення цього велелюдного міста. В серпні 1521 р. іспанці, нарешті, увійшли в зруйновану столицю ацтеків.

Держава ацтеків стала іспанською колонією; іспанці захопили в цій країні багато золота і дорогоцінних каменів, землі роздали своїм колоністам, а індіанське населення звернули на рабів і кріпаків.

Незабаром після завоювання Мексики іспанці підкорили в Центральній Америці Гватемалу і Гондурас, а в 1546 р., після декількох вторгнень,

підпорядкували півострів Юкатан, населений народом майя. «Занадто багато було правителів і занадто багато вони влаштовували змов один проти одного», - пояснював поразку майя один з індіанців.

Іспанське завоювання в Північній Америці не поширилося за межі Мексики. Це пояснюється тим, що в областях, розташованих на північ від Мексики, іспанські шукачі наживи не знайшли багатих золотом і сріблом міст і держав; на іспанських картах ці області американського материка зазвичай позначалися написом: «Землі, що не приносять доходу».

Після завоювання Мексики іспанські конкістадори направили всю свою увагу на Південь, на гірські райони Південної Америки, багаті золотом і сріблом. У 30-х роках Іспанський конкістадор Франсіско Пісарро, неписьменна людина, в молодості колишній свинопас, здійснив завоювання «золотого царства», держави інків в Перу; про його казкові багатства він чув розповіді від місцевих жителів на Панамському перешейку під час походу Бальбоа, учасником якого він був. З загоном в 200 чоловік і з 50 кіньми він вторгся в цю державу, зумівши використовувати боротьбу двох братів-спадкоємців за трон верховного правителя країни; він захопив у полон одного з них - Атахуальпу, і від його імені почав керувати країною. З Атахуальпи був взятий великий викуп золотими речами, у багато разів перевищував скарб, яким заволодів загін Кортеса; ця здобич була розділена серед учасників загону, для цього все золото перелили в злитки, знищивши найцінніші пам'ятники перуанського мистецтва. Викуп не дав Атахуальпі обіцяної свободи; іспанці віроломно передали його суду й стратили. Після цього Пісарро зайняв столицю держави - Куско ставши володарем країни (1532 р.); він посадив на трон верховного правителя свого прихильника, одного з племінників Атахуальпи. В Куско іспанці розграбували скарби багатого храму Сонця, а в його будівлі створили католицький монастир; в Потосі (Болівія) вони захопили найбагатші срібні рудники [28, с.52].

На початку 40-х років іспанські конкістадори завоювали Чилі, а португальці (в 30-40-х роках) - Бразилію, яка була відкрита Кабралом в 1500 р.

під час його експедиції до Індії (кораблі Кабрала були на шляху до мису Доброї Надії віднесені на захід Південноекваторіальним плином). У другій половині XVI ст. іспанці заволоділи Аргентиною.

Так був відкритий Новий Світ і створені на американському материку колоніальні володіння феодально-абсолютистської Іспанії та Португалії. Іспанське завоювання Америки перервало самостійний розвиток народів американського континенту і поставило їх в ярмо колоніального поневолення.

РОЗДІЛ IV. ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. НАСЛІДКИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ

4.1. Пошуки Північно-західного та Північно-східного проходів

Середина XVI - початок XVII ст. період, основний зміст якого склали вражаючі досягнення росіян землепрохідців на півночі Азії, англійські і французькі відкриття в Північній Америці, голландські відкриття в Австралії й Океанії.

У 20-ті рр. XVI в. на пошуки Північно-західного проходу кинулися португальські, іспанські і французькі експедиції, що відкрили і нанесли на карту багато тисяч кілометрів атлантичного узбережжя Північної Америки - від східного краю півострова Лабрадор до Флориди. У 1534 - 1536 р. француз Жак Бартъе досліджував затоку Святого Лаврентія і пройшов по відкритій їм річці Святого Лаврентія до впадання в неї ріки Оттави. Плисти далі не дозволяли пороги, але від індіанців Бартъе довідався, що далі до південно-заходу знаходяться великі водянні простори. Так європейці вперше почули про Великі американські озера, відкритих французами вже в XVII ст. Місцеві жителі - індіанці - часто називали свої селища "канада", і це слово, що позначало просто населений пункт, стало пізніше назвою всієї північної частини Нового світу - Канади. В останній чверті XVI ст. ініціативу в пошуках Північно-західного проходу впевнено захоплює Англія. У 1576 - 1578 р. три плавання в північних водах Америки зробив Мартін Фробішер, що поклав початок відкриттю Баффинової землі; заливши в її південно-східного краю, помилково прийнятий Фробішером за протоку, і зараз має його ім'я.

Кілька плавань у північних водах зробив і Генрі Гудзон, що у 1607 р. досяг небагато на захід Шпіцбергена рекордної оцінки 80'23' північної широти, а в 1610 - 1611 р. обігнув півострів Лабрадор з півночі і заходу. Гудзон вирішив, що відкрив жаданий прохід у Тихий океан; насправді він увійшов у величезну

затоку, пізніше названий Гудзоновим (що відокремлює Лабрадор від Баффінової землі). У пізніших експедиціях 10 - 30-х рр. XVII в. (Байлота і Баффіна, Фокса, Джемса) були досліджені і нанесені на карту берега моря Баффіна, західної частини Гудзонової затоки і південної частини басейну Фокс. Але після цього невловимий Північно-західний прохід був надовго забутий: кращі полярні мореплавці зійшлися на тім, що знайти його неможливо.

Із середини XVI в. англійці, а слідом за ними голландці, почали шукати Північно-східний прохід. У ході цих пошуків англієць Ричард Ченслор установив торгові стосунки з Росією (1553 - 1554 р.), а Стівен Барроу, користаючись указівками російських поморів, досяг острова Вайгач. У 1594 - 1597 р. три плавання в пошуках Північно-східного проходу зробив чудовий голландський полярний мореплавець Віллем Баренц, але і йому не вдалося просунутися далі Нової Землі. У XVII в. пошуки Північно-східного проходу, як і пошуки Північно-західного, були визнані безперспективними.

На початку XVII ст. підтвердилася популярна в Європі гіпотеза про існування великого південного материка Австралія.

Можливо, ще в XVI ст. північне узбережжя Австралії відвідували португальці, однак честь її відкриття приписується голландцеві В. Янцу, що в 1606 р. виявив західне узбережжя півострова Кейп-Йорк; у тому ж році іспанець Л.В. Торрес відкрив протоку між Австралією й о. Нова Гвінея (протока Торреса). В 1610-1630-х рр. голландські експедиції трохи обстежили північні береги континенту. Під час своєї першої подорожі (1642-1643 рр.) голландець Я.А. Тасман обігнув Австралію з півдня, довівши, що вона являє собою єдиний масив суши, і відкрив о. Тасманія, о. Нова Зеландія, острови Тонга й Фіджі; під час своєї другої подорожі (1644р.) він досліджував узбережжя затоки Карпентарія.

Кінець епохи Великих географічних відкриттів ознаменувався видатними плаваннями як на півночі, так і на півдні нашої планети. У 1642-1644 р. Абел Тасман робить вирішальні кроки в довгій епопеї відкриття Австралії. А в 1648

р. Федот Попов і Семен Дежньов уперше пройшли з Північного Льодовитого океану в Тихий, обігнувши східний край Азії. Тим самим існування Північно-східного проходу, що так довго шукали мореплавці різних країн Європи в XVI - початку XVII ст., було доведено. Однак відкриття Попова і Дежньова не одержало популярності, і в XVIII ст. Вітусу Берингу довелося удруге вирішувати ту ж задачу.

4.2. Значення великих географічних відкриттів для людства і становлення епохи колоніалізму

Великі географічні відкриття мали епохальне значення для людства. В історії початок цієї епохи датується 1492 роком, тобто роком відкриття Америки Христофором Колумбом.

Це в першу чергу переворот в свідомості людей. Відкриття покінчили з легендами і міфами про форму Землі та невідомі території і їх населення. Подорожі Колумба та його послідовників, плавання Магеллана за кілька десятків років зробили справжній переворот в географії. Величезних успіхів досягла астрономія. Наука, література опанували оригінальну і надзвичайно важливу для пізнання світу і людини проблематику: географічні відкриття, подвиги і пригоди, невідомі тварини, нові раси, самобутні культури і своєрідні релігійні системи, інше зоряне небо. Особливо прогресували природничі науки та фізика, отримали стимул для свого розвитку соціально-історичні науки, зароджувалися антропологія та етнографія. Людство почало жити в новому часі, новій епосі. Недаремно більшість істориків вважають 1492 р. закінчення епохи середньовіччя та початку нового часу. [15, с. 209].

Протягом XV-XVII ст. завдяки сміливим експедиціям мореплавців і мандрівників багатьох країн Європи була відкрита і досліджена велика частина земної поверхні, морів і океанів, що омивають її; невідомими вважались багато внутрішніх земель Америки, Азії, Африки та Австралії. Були прокладені найважливіші морські шляхи, які з'єднали між собою материки. Але разом з

тим географічні відкриття поклали початок жахливого поневолення і винищення народів відкритих країн, які стали для європейських шукачів об'єктом наживи, грабунку і експлуатації: підступ, обман, споживання місцевих жителів були основними методами завойовників. Такою ціною стало створення в Західній Європі умов виникнення капіталістичного виробництва.

Епоха великих географічних відкриттів мала дуже велике значення в історії людства. Всі давні осередки цивілізації були слабо пов'язані один з одним, зв'язки були непостійними. Світ у єдине ціле "сплели" саме європейці в епоху Великих географічних відкриттів; вони надали глобальний характер народженню технічної цивілізації. Фактором, що об'єднує людство, став океан, а не річки і внутрішні моря, як це було раніше. Розвитку світогосподарських зв'язків перешкоджали дороги які погано працювали, недосконалість грошових відносин (хоча і з'явилися навіть банки), постійні війни, грабежі на дорогах, недостатні знання (в тому числі і географічні) про інші країни та народи, їх звичаї та традиції. В цих умовах було вигідно торгувати дорогими і малогабаритними товарами.

До кінця XVI ст. європейцями було відкрито близько 60% всієї суші. Карта показує істотні зміни в географії світової торгівлі на прикладі головних торгових шляхів. Торгові дороги поступово перемістилися в океани, до відкритої Америки, навколо Африки.

Змінилася не тільки географія світової торгівлі. Кажуть, що з цих пір почалася «епоха інтенсивних міжнародних господарських зв'язків». Саме з цього часу можна вважати, що виникло світове господарство, міжнародний географічний поділ праці, світовий ринок. На той час досконале мореплавання дозволило встановити досить міцні (стабільні та значні за масштабами) економічні відносини між віддаленими один від одного територіями. У XVI-XVIII ст. європейські країни здійснювали торгівлю з Південною Азією, прибережними районами Африки, Америкою.

Відкриття нових торговельних шляхів і невідомих країн і континентів, встановлення стабільних зв'язків між Європою та іншими частинами світу за відносно короткий термін дозволили європейським країнам придбати величезні ресурси.

В результаті Великих географічних відкриттів з'явилася система колоніального панування і колоніальної експлуатації. Спочатку основним методом експлуатації колоній був відкритий грабіж. Згодом широке поширення отримала податкова система. Але головні доходи від експлуатації колоній приносила торгівля. Піднесення Іспанії та Португалії як колоніальних держав було відносно недовгим. Отримані від колоній багатства витрачалися феодалної знаттю непродуктивно, тоді як в Англії і Франції заохочувався розвиток промисловості і торгівлі. Позиції Англії, Франції і Нідерландів на колоніальних ринках зміцнювалися. Вони змогли більш ефективно використати географічні відкриття для розвитку капіталізму і створення власних колоніальних імперій.

Найважливішим наслідком відкриття і колонізації нових земель стала "революція цін", яка дала потужний імпульс первісного нагромадження капіталу в Європі і прискорила формування капіталістичного устрою в господарстві. Ця «революція» виразилася в надзвичайно швидкому підвищенні протягом XVI ст. цін на сільськогосподарські і промислові товари. Якщо до XVI ст. ціни були в основному стабільними, то за 70 років - з 30-х років XVI ст. і до кінця сторіччя - вони виростили в 2-4 рази. Такий рух цін сучасники пов'язували або з великим припливом дорогоцінних металів у Європу, або з їх витоком. Однак справжньою причиною «революції цін» було падіння вартості дорогоцінних металів як товару. Вона сприяла збагаченню зароджувалася в цю епоху промислової буржуазії і зuboжіння мануфактурних робітників.

Рівень життя найманих робітників знизився, оскільки подорожчання сільськогосподарських продуктів і предметів широкого споживання призвело до падіння реальних доходів населення. «Революція цін» сприяла швидкому

збагаченню заможної частини селянства, створенню сільської буржуазії, оскільки знижувалася реальна заробітна плата сільськогосподарських робітників, а з падінням купівельної спроможності грошей зменшилися реальні розміри грошового оброку або орендної плати, що стягуються землевласниками, ціни на сільськогосподарські продукти зростали. Одночасно серйозно постраждали феодалі, що отримували фіксовану грошову ренту. Підсумком «революції цін» стало загальне погіршення економічного становища феодалів та найманих робітників і зміцнення позицій буржуазії. Таким чином, вона прискорила формування капіталістичного господарства і падіння феодальної системи.

Мореплавання дозволило встановити стабільні економічні зв'язки між найвіддаленішими частинами світу. Колоніальні володіння використовувалися в якості господарської периферії європейського капіталу і послужили основою для розширення зовнішньої торгівлі, яка стала світовою.

Великі географічні відкриття створили основу для виникнення міжнародного поділу праці, світового господарства і ринку. Зріс обсяг і асортимент торгівлі. У боротьбі за оволодіння новими ринками починали утворюватися торгові компанії, які регулювали торгівлю купців з певним районом світу. Цього виявилось недостатньо для успіху в конкурентній боротьбі з іншими країнами, і поступово купецький капітал став об'єднуватися в торгові корпорації. Найбільш потужними з об'єднаних компаній були Ост-Індські компанії в Нідерландах і Англії, яким вдалося монополізувати індійський ринок.

Одним із наслідків географічних відкриттів стала еміграція європейського населення на нововідкриті землі. З одного боку, це дещо ослабило демографічну проблему перенаселення Західної Європи й у певній мірі вирішило питання малоземельних селян та інших категорій незайнятого населення. З іншого - у відкритих землях створювалися нові держави або державні об'єднання з елементами європейського державно-політичного

устрою, що був значно прогресивнішим порівняно з місцевим, заснованим здебільшого на первісних родоплемінних відносинах.

Освоєні європейцями землі, а з ними і місцеві корінні народи, поступово залучалися до передової європейської культури. Але цей процес був довготривалим, болісним і конфліктним. А насадження серед місцевого населення європейських релігійних культів часто супроводжувалося кривавими сутичками, які призводили навіть до численного знищення етнічного населення.

ВИСНОВКИ

Великі географічні відкриття мали серйозні історичні і економічні передумови: для подальшого розвитку європейські країни потребували дорогоцінних металів: золота і срібла, була необхідна для подорожей техніка: достатньо був розвинений флот. Крім того, Схід сприймався, як скарбниця.

Великі географічні відкриття полягали у відкритті Америки, досліджень Тихого і Атлантичного океанів, в знаходженні морського шляху до Індії навколо Африки, а також у відкриттях росіян, іспанських, французьких і інших мандрівників.

В результаті Великих географічних відкриттів європейський світ не тільки придбав нову динаміку, але, "вийшов" на весь світ, приступив до формування світового господарства, встановлення міжнародних економічних відносин, міжнародного поділу праці у своїх господарсько-політичних інтересах. Європа визначила своє лідерство на багато століть вперед.

В результаті великих географічних відкриттів в економіці Нідерландів і Англії відбувся бурхливий капіталістичний розвиток, який послужив розвитку класу буржуазії, а також розвитку торгівлі і т.п.

Франція, Іспанія і Португалія слабше користувалася результатами відкриттів, оскільки відсутність економічних стимулів привела тільки до зростання розкоші серед правлячих класів.

Таким чином, Великі географічні відкриття послужили змінам в економіці і соціальній структурі суспільства багатьох країн світу.

Так, революція цін з'явилася новим чинником первинного накопичення капіталу. Вона посилила економічну роль буржуазії і їх елементів з дворянства і кріпацтва, які в тій або іншій мірі виявилися пов'язані з новими способами виробництва.

Великі географічні відкриття тяжким тягарем лягли на плечі селянства, вимушеного платити за спорядження експедицій, а також тому, що розорилися в результаті стрибка цін.

Таким чином, в країнах світу Великі географічні відкриття викликали неоднозначну реакцію економічного розвитку.

Значення Великих географічних відкриттів в історії людства величезне. Вони ознаменували нову еру в географічному дослідженні Землі, дали поштовх до розвитку багатьох областей природознавства, сприяли інтенсифікації світової торгівлі. Часто в літературі до Великих географічних відкриттів відносять також виявлення на дні океанів в середині 20 ст. грандіозної системи серединно-океанічних хребтів протяжністю більше 60000 км і глибоководні жолоби. Лише після цих видатних відкриттів були стерті "білі плями" на географічній карті Землі.

Найважливішим наслідком Великих географічних відкриттів було також глобальне переміщення світових торгових шляхів: монополія венеціанських купців на караванну торгівлю з Сходом була порушена: португальці почали продавати індійські товари у декілька разів дешевше, ніж венеціанські купці.

Країни Азії, Африки, Америки і Океанії стають ласим шматком для колоніальної політики європейських держав, що шукали нові ринки збуту, джерела сировини і землі для колонізації. Вони також привнесли з собою такі ганебні явища як работоргівля, розбій, грабіж і піратство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Балух В.О. Культура ранньомодерної Європи: підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. О. Балух, В. П. Коцур. – Харків : Фоліо, 2017. – 495 с.
2. Бейклесс Дж. Америка глазами первооткрывателей М.: Прогресс, 1969. – 408 с.
3. Большая Советская Энциклопедия : в 30-ти т. - М. : Советская энциклопедия, 1970 - 1978. Т. 4 : Брасос-Веш / Ред. А. М. Прохоров. - 3-е изд. - 399 с.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст. Том 3. Час світу К.: Основи, 1998. – 631 с.
5. Верн. Ж. История великих путешествий. В 3-х кн. Кн.1. Открытие Земли : пер.с фр. / Ж. Верн ; . – М. : ТЕРРА, 1993. – 582 с.
6. Вирський Д.С. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2003. – 688 с.
7. Всемирная история в 10 томах: Т. 4. – М.: Соцэкгиз, 1958. – 823 с.
8. Всемирная история. Учебник для вузов. / Под ред. Г.Б. Поляк, А.Н. Маркова. - М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, - 1997. - 496 с.
9. Всесвітня історія : У 3 кн. Кн.2 . Середньовіччя і нові часи / І. П. Крип'якевич. - К. : Либідь, 1995. - 424 с.
10. Гумилевская М.В. Как открывали мир: Из истории путешествий и открытий. /Марта Владимировна Гумилевская – М., 1977. – 366 с.
11. Джеджора О. Історія Європейської Цивілізації / Олена Джеджора. – Л. : Львівська Богословська Академія, Інститут історичних досліджень Львівського держ. ун-ту ім. Івана Франка, 1999 . – (Серія історичних видань ; №1). Ч. 1 : До кінця XVIII століття. – [Б. м.] : [б.в.], 1999. - 447 с.

- 12.История средних веков : учебник для студентов исторических факультетов педагогических институтов / В. Ф. Семенов ; ред. В. Е. Степанов. – 4-е изд. – Москва : Просвещение, 1975. - 590 с.
- 13.История эпохи открытий Оскара Пешеля : Перевод Эдуарда Циммермана / Оскар Пешель ; пер. Эдуард Циммерман . – Второе издание ; Издание К.Т. Солдатенкова . – М. : Типография М.П. Щепкина, 1884 (Средняя Кисловка, дом Волковых) . – IX, 483 с.
- 14.История государства инков / И. Г. Вега ; сост.: Ю. В. Кнорозов, В. А. Кузьмищев ; пер. со староиспанского В. А. Кузьмищев ; ред. Ю. В. Кнорозов. – Л. : Наука , 1974. – 747 с.
15. Конкістадори / Лієлайс А.- Київ: – «Україна», – 1996 – 367с.
- 16.Крижанівська О.О., Історія Середніх віків. /Олександр Крижанівський – К.: "Україна", 2004. – 368 с.
- 17.Крижановська О.О. Історія середніх віків: Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя / О.О. Крижановська, О.П. Крижановський./ Курс лекцій. – Київ: Либідь, 2004. – 368 с.
- 18.Кунин К. И. Магеллан. – М.: Молодая гвардия, 1940. – 302 с.
- 19.Ланге П.В. Подобно солнцу. Жизнь Фернана Магеллана и первое кругосветное плавание. /Пауль Вернер Ланге – М: "Прогресс", 1988. – с.240.
- 20.Леонов Н. С. Очерки новой и новейшей истории стран Центральной Америки. – М.: Мысль, 1975. – 327 С.
- 21.Магидович И.П. История открытия и исследования Северной Америки Монография / И.П. Магидович. – Москва: Географгиз, 1962. - 476 с.
- 22.Магидович И.П. История открытия и исследования Центральной и Южной Америки / И.П. Магидович. – М.: Мысль, 1965. – 456 с.
- 23.Магидович И.П. Очерки по истории географических открытий : в 5-ти т. Т.3. Географические открытия и исследования нового времени (середина

- XVII-XVIII вв.) / И. П. Магидович, В. И. Магидович. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1984. – 319 с.
24. Магидович И.П. Очерки по истории географических открытий: в 5-ти т. Т. 2 . Великие географические открытия: (конец XV-середина XVII вв.) / И. П. Магидович, В. И. Магидович. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1983. – 398 с.
25. Магидович И.П. Путешествие Христофора Колумба (дневники, письма, документы) / И.П. Магидович. – М.: Государственное издательство географической литературы, 1952 г. - 532 с.
26. Магидович И.П. Очерки по истории географических открытий : в 5-ти т. Т. 1. Географические открытия народов Древнего мира и средневековья. До плаваний Колумба / И. П. Магидович, В. И. Магидович ; ред. В. Преображенский. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1982. – 285 с.
27. Моррисон С. Э. Христофор Колумб – мореплаватель: Пер. с англ. / Предисл. И. П. Магидовича. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – 214 с.
28. Муромов И.А. Сто великих путешественников. /Игорь Анатольевич Муромов – М.: Вече, – 2001. – 656 с.
29. Пащук В.В., Викрадення континенту - Київ: – «Україна», - 1991 – 320сс.
30. Свет Я.М. История открытия и исследования Австралии и Океании. /Я.М. Свет – М.: Мысль, 1966. – 400 с.
31. Хрестоматія з історії середніх віків: У 3 т. / За ред. Граціанського М.П., Сказкіна С.Д. – К., 1953. – Т.3. – 340 с.